

ZENDING EN HULPVERLENING: Blijvend in beweging

Veranderingen gaan vandaag snel. Dat geldt in zekere zin ook voor onze zending en hulpverlening. U zult het vast wel hebben gemerkt. Kerken werden geplant, zending veranderde meest in hulpverlening. Nieuwe gebieden roepen om aandacht. Dat is best spannend. Waar vernieuwingen verbeteringen zijn, zult u ze ongetwijfeld toejuichen. De ontwikkeling in onze zending verdient uw interesse, evenals het een zorg is van velen ver weg.

Organisatorisch

Zending wordt nogal eens bekeken vanuit haar organisatie op ons thuisfront. Dat is voor een deel te begrijpen. Het betreft immers de opdracht van onze Here Jezus Christus. Vanzelf komt dan de vraag prominent in beeld, hoe wij van huis uit die opdracht vervullen. Deze beperkte invalshoek kan gemakkelijk onze kijk op zending beheersen. De praktijk stelt echter ook andere vragen, bijv. hoe kijken jonge kerken aan tegen onze hulpverlening, en wanneer is onze opdracht vervuld? Of geldt er zoiets als 'eens zending, altijd zending'?

In dit artikel ga ik u niet lastigvallen met laatstgenoemde vragen. Beweging in onze thuisorganisatie vergt wel aandacht. Dit naar aanleiding van eerdere artikelen over zending en hulpverlening. De vraag is vooral: waar staan we vandaag eigenlijk?

Dan gaat het om een historische ontwikkeling in tweeërlei opzicht. Allereerst, de verhouding van uw gemeente als mogelijk zendende kerk ten opzichte van ons nationale kerkverband: Hebben we dit kerkverband nodig, en in hoeverre dan? Het tweede draait om integrale zending en integrale hulpverlening, of 'woord' en daad': naast verkondiging ook Bijbel- en theologisch onderwijs, medische zorg, etc. Is hulpverlening niet óók integratie van 'woord' en 'daad'?

Beide ontwikkelingen grepen op elkaar in. Daarom beschrijf ik ze in verband met elkaar. Heldere beeldvorming van ons verleden kan u helpen actuele vernieuwingen in zending en hulpverlening naar waarde te schatten.

Scharnier

Aan onze zending werd in 1896 een nieuwe structuur gegeven. Na de Vrijmaking kwam er in 1946 een doorstart. Twee perioden zijn hier van belang: van 1896 tot 1946 en van 1946 tot heden. Een belangrijk scharnier in de opzet van zending vanaf 1946 lag behalve in 1951 ook in het jaar 1981, dunkt me. Het ligt ver achter u, maar het is waard er bij stil te staan.

De Arnhemse synode nam in 1981 besluiten over onze zendingsopleiding. Ze werden met gejuich begroet. Het had iets van eerdere tijden toen de Middelburgse synode in 1896 ingrijpende besluiten nam over zending en kerkelijke hulpverlening. Velen kregen er toen een warm gevoel bij.

Zoiets herhaalde zich in 1981. De synodevoorzitter stak zijn blijdschap niet onder stoelen of banken. 'Eindelijk weer zendingszaken door een generale synode behandeld', concludeerde hij. Deze generale inzet willen we alvast typeren als opmaat van een nieuwe fase in zending en hulpverlening, die vanaf de synode van Leusden 1999 is ingegaan.

Vóór de Vrijmaking

Onze kerken namen in 1896 fundamentele beslissingen. Zending en hulpverlening behoorden voortaan zaak en zorg te zijn van een plaatselijke kerk, zij het niet exclusief. Elke kerk kan zich verbinden tot samenwerking wanneer het werk bijv. om financiële reden haar boven het hoofd groeit. Zending moest zich voorts concentreren op verkondiging, al moest de kerk ook zorgen voor onderwijs en medische hulp voor broeders en zusters overzee.

De praktijk bracht balans in de uitwerking van deze synodebesluiten. Eerder waren slechts landelijke zendingsdeputaten verantwoordelijk voor de zending. Na 1896 zochten synode én zendende kerken een weg om zowel plaatselijke kerken, als generale deputaten voor zending en hulpverlening verantwoordelijk te laten zijn.

Met groot élan werd de bestaande zending opnieuw vorm gegeven, zoals op Midden-Java en Sumba. Het werk breidde zich fors uit, zowel in het aantal uitgezonden als in de omvang van werkterreinen. Ook overzee werden bestuursinstanties, zoals van zendelingen, opgericht naast jonge kerken die werden geplant en dus kerkelijke bevoegdheid kregen.

In het vaderlandse zendingsbeleid werd men meer en meer afhankelijk van wat de zendingswerkers en hun organisaties aan voorstellen produceerden. Dit wekte de indruk dat zendende kerken in Nederland haar greep op de zending verloren. Zending werd van bovenaf opgelegd, je mocht er voor bidden en betalen, weinig over beslissen of bepalen.

Dit gevoel versterkte zich in de jaren dertig toen er plannen ontstonden tot oprichting van een zendingscentrum, nl. voor de opleiding van missionaire predikanten en zendingswerkers. Het gevoel werd verwoord als zouden generale deputaten centralistisch opereren. Men realiseerde zich waarschijnlijk minder dat uitgezonden en hun organisaties een sterke stem kregen in het zendingsbeleid, zoals in de oprichting en fusie van scholen en planting van jonge kerken. Het gevoel van centralisme zal door het optreden van synoden in de jaren veertig niet zijn verminderd, eerder gevoeld. In ieder geval werd er na de Vrijmaking in onze kerken een zwaar accent gelegd op de rol van de plaatselijke kerk in de zending.

Na de Vrijmaking: de synode van 1951

In 1946 was nog niet duidelijk of er een zendingsterrein kon worden overgenomen dan wel geopend. Generale deputaten kregen in 1948 studieopdrachten. Zo was de zending ook in 1951 generale zorg. De synode nam zware beslissingen over het organiseren van zending. Deze werden vooral ingegeven door predikanten die zich later fors verzetten tegen een hecht functionerend kerkverband. Men was bang voor bovenlokale binding door generale besluiten. De synode in Kampen bepaalde dat lokale kerken voortaan zending zouden drijven, eventueel in samenwerking met elkaar. Zending kon geen voorwerp van bespreking op een synode zijn, laat staan van generale besluitvorming. Bovendien werd hulpverlening aan buitenlandse broeders en zusters afhankelijk gemaakt van particuliere acties. Hulpdiensten waren voortaan persoonlijk terrein. Want hulpverlening mocht de verkondiging van het evangelie niet verdringen. Een dieper en radicaler wending dus dan ooit tevoren in de geschiedenis van gereformeerde kerken! En ook een dilemma tussen verkondiging en diaconaat.

Het gevolg van dit alles was dat de Zwolse kerk als zendende kerk voor Sumba - het enige na de Vrijmaking overgebleven zendingsveld – met een mega-taak werd belast. De Zwolse kerk kreeg de zorg voor 29 Sumbanese gemeenten, waaronder drie zelfstandige kerken. Ook werd 'Zwolle' verantwoordelijk voor twee Sumbanese predikanten, een (guru)opleiding, een zending (ds S.J.P. Goossens), een onderwijzer, twee verpleegsters en een arts. Dus voor een missionaire dienaar des Woords en vier Nederlandse zendingswerkers. De synode sprak ook uit dat 'Zwolle' wel zou weten hoe ze als plaatselijke kerk met deze buitenlandse kerken en gemeenten zou moeten omgaan en hoe bovendien het vraagstuk naar de verhouding van evangelieverkondiging (toen 'hoofddienst' genoemd) en zendingswerkers (toen 'hulpdienst' genoemd) moest worden opgelost. De Kamper besluiten zullen hebben bijgedragen aan de dramatische ontwikkelingen die op en rondom Sumba volgden. De uitgezonden kwamen niet in dienst van de zelfstandige Sumbanese kerken, maar van deze Nederlandse kerk. Een situatie die voor Sumba nog steeds geldt.

Noch 'Zwolle', noch de Sumbanese broeders waren echter blij met deze beslissingen van de synode waar de buitenlandse broeders overigens ook niet welkom waren (acta art. 155).

Van 1951 tot 1981

Evenals na 1896 keerde de zendingspraktijk de radicale zendingsbeslissingen. Want het aantal uitgezondenen nam toe, evenzeer als de omvang van het gebied en het aantal zendende kerken, ook vermenigvuldigde zich het aantal zendingsterreinen o.a. in Indonesië.

Bovendien, behalve voor specifieke vraagstukken, zoals mogelijke tuchtoefening over zendelingen en zendingswerkers, dienden zich opnieuw algemene zendingsproblemen aan. Zendende kerken zochten steun en enige samenwerking. Overlegorganen werden gevormd op vrijwillige basis. Voor Indonesië werd een Commissie van Overleg gevormd (CvO, later Indonesië-raad genoemd) en een landelijk College van samenwerking (CvS) werd geregeld voor alle zendende kerken. Naast een algemeen zendingsarchief en de voorlichting vroeg de missionaire opleiding veel bespreking, evenals het formuleren van missionaire bekwaamheidseisen. Een voorlopige opleiding werd gestart en exameneisen werden opgesteld. Maar vragen bleven: Was iedere uitgezondene gebonden aan de opgestelde exameneisen en was er wel tijd voor aanvullende studie? Waarom werd deze niet in de Kamper opleiding ingebouwd onder leiding van de zendingsdocent? Welke status had bovendien het examen en het getuigschrift?

Genoemde overlegorganen werden geplaagd door vrijblijvendheid, o.a. in presentie en gebrek aan besluitvaardigheid: iedere kerk kon eigen zendingsbeleid uitvoeren. Niet alle uitgezondenen voltooiden hun aanvullende studie en niet iedere particuliere hulporganisatie was van de dringende noodzaak van deze studie overtuigd.

Gezien status en karakter van het overleg konden de organen niet werkelijk opereren als beroepsinstanties bijv. bij eventuele geschillen. Wel werkten ze samenbindend, zoals door gezamenlijke visitaties naar het Indonesische werkveld en voor het ordenen van regionale samenwerking in zending. Het verlangen naar structureel kerkverbandelijke afspraken begon echter te rijpen. Dit met betrekking tot algemene zendingszaken: een generale opleiding onder leiding van generale deputaten evenals het ijken en handhaven van personele bekwaamheidseisen.

Alle zendende kerken stelden daarom de synode in 1981 voor een missionaire opleiding op te richten en generale bekwaamheidseisen vast te stellen voor (in ieder geval) missionaire dienaren des Woords onder toezicht van generale deputaten mede uit ongenoegen over buitenkerkelijke opleidingen.

Intussen vroeg ook hulpverlening, in de zin van Bijbel- en theologisch onderwijs (geen vorm van verkondiging?), landelijke aandacht. Want de Sumbanese kerken bleven hulp vragen. Bovendien werd op het zendingsveld steeds sterker de noodzaak gevoeld van eenheid tussen verkondiging en hulpverlening, of van 'woord en daad'. In de derde plaats rees er een Koreaanse vraag om hulpverlening, nl. ten behoeve van presbyteriaanse groeikerken in Korea. Deputaten voor betrekkingen met buitenlandse kerken (BBK) stelden de kerken voor 'Korea' de gevraagde missionaire hulp te verlenen. De synode van Groningen-Zuid werd in 1978 geconfronteerd (zie o.a. acta artt. 174-176) met de vraag om een zendeling-docent. Dit werd als missionaire hulp gezien, omdat naar synodale taxatie de Koreaanse kerk zich in een zendingssituatie bevond. Gezamenlijke bezinning van BBK en CvS op het buitenlandbeleid bleef uit.

Het generaal deputaatschap BBK werd met hulpverlening belast, en wel om buitenlandse kerken op gelijke wijze te behandelen. De groeikerken in Korea werden op één lijn geplaatst met die op Sumba. Toch werd tegelijk besloten de zendeling (docent) voor Korea – anders dan op Sumba - onder opzicht en tucht van de Koreaanse kerk te plaatsen en ook, dat deze zijn werk in Korea – anders dan op Sumba - geheel binnen de kaders van de zelfstandige buitenlandse kerk zou verrichten. Behalve dit ongemotiveerde verschil in benadering van twee zelfstandige buitenlandse kerken, betekende het besluit een generale uitbreiding van

werksoorten: naast evangelieverkondigers ook theologische docenten als missionaire hulpverleners voor of binnen buitenlandse kerken aan het werk.

Van belang is nu dat de volgende synode, nl. van Arnhem 1981, deze situatie bevestigde. De Arnhemse synode kreeg niet alleen vanuit BBK te maken met hulpverlening voor Korea. Want, zoals gezegd, alle zendende kerken vroegen deze synode ook om een missionaire opleiding en vastgelegde bekwaamheidseisen. Die wensen werden vervuld. Generale deputaten werden aangesteld voor een zendingsopleiding (GMO) naast die in 'Kampen'. Ook werden de BBK-deputaten als generale deputaten aangewezen voor de hulpverlening aan Korea. Deze droegen eveneens zorg voor Sumba.

Vandaar de dankbaarheid bij de zendende en de buitenlandse kerken dat zending en hulpverlening eindelijk, na dertig jaar, weer terug was op de agenda van de Nederlandse synode. In Nederland betekende het een einde aan vrijblijvendheid in de zending ten aanzien van opleiding en bekwaamheidseisen.

Ontwikkelingen na 1981

Zegen op de zending luidde nieuwe verhoudingen in. Bovendien werd er sinds 1978 consistent gekozen voor een breder buitenlandbeleid en ontpopte zich het GMO als een generaal platform voor bezinning op zending.

De ontwikkelingen vanaf 1981 kunnen met enkele steekwoorden worden samengevat: *afbouw* van zending, *uitbouw* van opleiding en *inbouw* van 'daad' in 'woord', of verbreding van zending. Over deze drie bewegingen nu dan nog iets.

De zelfstandigheid van geplante kerken leidde tot een verschuiving van zending naar hulpverlening. Benadrukt werd de bevoegdheid en de verantwoordelijkheid van jonge kerken om voortaan zelf in eigen omgeving zendings- of evangelisatiewerk te doen. Hadden voorheen o.a. Nederlandse en Canadese kerken steeds nieuwe zendingsposten of kampongs in Indonesië geopend, dit werd nu zaak van de jonge kerken o.a. op Papua. De kerk te Tiau stelde daarom in 1991 zelf een 'native' zendeling aan. Toch, Nederlandse kerken bleven zich zendende kerken noemen.

Voor de Nederlandse kerken had het wel ingrijpende gevolgen. Het leidde allereerst tot verschuiving in betekenis. Het ging niet meer om zending in de klassieke zin van kerkplanting, maar om hulpverlening of verbreding van activiteiten. Vragen naar een mogelijk einde van zending drongen zich op: wie bepaalde of, en in hoeverre, er sprake zou kunnen zijn van afbouw: de zendeling, de jonge kerk en/of de zendende kerk? Voorwaarden voor beëindiging van zending en het zoeken naar nieuwe gebieden werden bestudeerd en in 1991 vastgesteld door het CvS, maar gebrek aan besluitvaardigheid leidde tot gebrek aan algemeen beleid in dezen. Het leverde zendende kerken en uitgezonden spanning op in de vraag, of en in hoeverre er nog van zending sprake was.

De 'verschoven' zending, namelijk als hulpverlening, betekende vervolgens in de praktijk een verbreding in werksoorten. Meer dan doop, avondmaal en instelling van de ambten, vroegen toerusting en theologische scholing om duurzame beleidsvorming. Het besef liet zich opnieuw gelden dat algemene zendingszaken een algemene aanpak vanuit Nederland verdienden, zoals bepaling van het aantal uitgezonden en het beroepen van predikanten. Vooral dit laatste verliep niet steeds even soepel.

Behalve de verschuiving van activiteiten bracht kerkelijke zelfstandigheid overzee nog iets anders in Nederland te weeg. Voortaan werd specifiek onderscheiden tussen uitzending en 'zendings'wérk. De lokale kerk bleef verantwoordelijk voor het personeel. Maar regionale deputaten gingen meer en meer over het werk. Tevoren waren plaatselijke commissies aangesteld voor de behartiging van de zending. Deze hadden veelszins een sterke stem voor het zendingsbeleid van kerkenraden, daarin door regionale deputaten bijgestaan. Naderhand

werden de regionale deputaten of instanties belangrijker voor het werk, terwijl lokale kerkenraden zich toededen op uitzending en eventuele tuchttoefening ambtshalve. De afbouw van zending in klassieke zin en verschuiving naar andere werksoorten had nóg een gevolg. Binnen het CvS groeide de vraag naar meer structureel generaal beleid voor algemene zendingszaken. De wens ontstond het CvS om te vormen tot een vast orgaan of een generaal deputaatschap. Dit viel samen met een tweede beweging die zich na 1981 voordeed.

In de tweede plaats werd na 1981 de GMO uitgebouwd, en wel tot een IRTT (theologisch trainingsinstituut voor o.a. voorgangers van buitenlandse kerken). Verbreding van generale taken werd geopperd door de Gelderse kerken. Dit op basis van het sinds 1978 veranderde buitenlandbeleid. Sinds de synode van 1978 ontstonden er relaties met meer kerken. Het Gelderse plan was andere kerken te versterken door haar voorgangers training te gunnen in de gereformeerde theologie (o.a. in Oost-Europa). Het werd door alle zendende kerken (via CvS) overgenomen, waarna deze het aan de synode van Berkel en Rodenrijs in 1996 voorlegden die tot uitbouw van de zendingstraining, tot vorming van een IRTT, besloot.

Het GMO had zich inmiddels ontwikkeld tot een platform voor bezinningsdagen. De studiedag-1993 leverde een Stuurgroep op (van GMO en BBK). Deze kreeg opdracht te onderzoeken hoe het buitenlandbeleid van zendende kerken en BBK op elkaar kon worden afgestemd. Het GMO-congres van 1995 bracht daarover brede consensus. Het resulteerde in 1998 in overleg tussen CvS en BBK over eenheid en organisatie van het buitenlandbeleid. Dit leidde tot integratievoorstellen aan de generale synode van Leusden 1999 voor zending en hulpverlening. Deze synode ging tot de gevraagde integratie over, waarna het CvS zich volgens afspraak kon opheffen in november 2000. Voor een goed verstaan van bedoelde consensus en de voorstellen voor de synode in 1999 verdient nog een derde beweging ten slotte onze aandacht.

Na 1981 was er een derde beweging: 'woord' en 'daad' groeiden ineen. Was er voorheen een 'dubbele' CvO: één voor overleg over zending en één voor overleg over hulp in de zending. Naderhand traden hulporganisaties toe tot het gezamenlijke overleg. De BBK-hulpverlening voor Sumba (niet voor Korea) kwam uiteindelijk ook binnen in dit overleg.

De samenhang tussen 'woord' en 'daad' werd bovendien bevorderd doordat de diverse werksoorten op het werkveld naar elkaar toegroeiden. Dit riep om eenheid in beleid. Op de synode van 1993 werd erkend dat 'woord' en 'daad' een eenheid vormen. Evenwel, niet alle hulp werd als kerkelijke hulp gezien. Want aan kerkelijke hulp moet de naam van Christus worden verbonden. Zij komt als liefdebetoon voort uit de liefde van Christus en wordt gegeven tot lof van Christus, anders kan het geen kerkelijke hulp heten.

Dit werd op de 'zendings'congressen in 1993 en 1995 erkend en in BBK-rapporten aan synoden voorgelegd. Het vormde de achtergrond voor de integratie van de particuliere vereniging De Verre Naasten (DVN), haar integratie in generale en kerkelijke hulpverlening. In 1996 werden de voorgestelde criteria voor kerkelijke hulp door de synode geijkt (acta art. 90 en pag. 359). Het leverde onze kerken een duidelijk onderscheid op ten aanzien van wat wel als 'werelddiakonaat' wordt bestempeld waarbij verkondiging opgaat in sociale activiteiten. De synode van Leusden 1999 spreekt nu in één adem over zending en liefdebetoon als kerkelijke opdracht: 'het evangelie is de blijde boodschap van geloof en liefde'. Oftewel: 'woord en daad' horen samen in zowel zending als hulpverlening.

Conclusies:

Het wordt tijd enkele conclusies te trekken. Onze zending en hulpverlening vertoonden sinds 1896 organisatorisch een trage golfbeweging. Vanaf 1999 hebben beiden weer een volwaardige, kerkelijke plek gekregen. Het volgende kan daarover in ieder geval gezegd.

- 1: De praktijk bewees de laatste twee eeuwen dat plaatselijke zedende kerken het kerkverband nodig hebben om haar zedingsopdracht duurzaam te kunnen vervullen. Het kerkverband leverde de zedende kerken generale binding op aan o.a. zedingsopleiding, exameneisen en buitenlandbeleid. Effectief gezien leverde de zedingspraktijk een verschuiving op van zending naar hulpverlening qua definitie en activiteiten.
- 2: Generale en lokale zedingsinstanties vullen elkaar aan. Het werk, nl. zending en hulpverlening, maakt beide instanties complementair, omdat dit bestaat uit een complex geheel van specifieke, op een bepaald gebied toegespitste en van op algemeen beleid rustende activiteiten.
- 3: Het duurde na 1896 lang, namelijk tot 1996-1999, voordat een balans werd gevonden in de organisatie van integrale zending en hulpverlening als kerkenwerk tot vermeerdering en versterking van Christus' kerk wereldwijd en voordat de betrokken instanties in ons land gezamenlijk kwamen tot een integraal buitenlandbeleid. Dit als gevolg van de separate ontwikkeling van de betrokken instanties.
- 4: Sinds 1896 hebben de GKv geen uitgewogen algemeen beleid ontwikkeld met betrekking tot het beëindigen van zending in een bepaald gebied en blijken de GKv moeite te hebben met de zelfstandigheid en theologische bewegingsvrijheid van de door haar geplante kerken in het buitenland.
- 5: Verwacht mag worden dat de GKv na 2002 meer generaal beleid zullen bevorderen ten dienste van zichzelf in de omgang met kerken buiten onze taal en cultuur.

N.a.v.: M. Nap en Joh. De Wolf, 'Zending en hulpverlening', in De Reformatie jrg 70, nr. 21 en 22, resp. p. 416-419 en 434- 437.

Behalve synodale acta en de GMO-bundel 'Zending in beweging' 1995, werd geraadpleegd: J.A. Boersema, 'Een halve eeuw zending van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) tegen de achtergrond van Middelburg 1896, in: Documentatieblad voor de Geschiedenis van de Nederlandse Zending en Overzeese kerken 1996, jrg 3 nr 2, p. 51-70.

C. Groenewold, 'Ik volg mijn roeping na. S.J.P. Goossens en de zending op Oost-Sumba, Zwolle 1999, IRTT-bulletin nr 8.

C.J. Haak, 'Vaste beloften, ook voor allen die verre zijn. Zedingsgeschiedenis vanaf de Vrijmaking', in: D. Deddens en M. te Velde, Vrijmaking – Wederkeer. Vijftig jaar Vrijmaking in beeld gebracht 1944-1994, Barneveld 1994.

D. Pol, Onze Zedingsvelden. Midden-Java ten Zuiden, Hoenderloo 1939.

G.J. Schutte (red.), Het Indisch Sion. De Gereformeerde kerk onder de VOC, Hilversum 2002.

Dr L.J. Joosse, predikant van de Gereformeerde Kerk (vrijg.) te Groningen-West en zedingshistoricus.